

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789-32(497.434)(091)

Prejeto: 31. 8. 2010

Jože Škofljanec

dr. zgodovinskih znanosti, arhivist, višji svetovalec, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: joze.skofljanec@gov.si

Samostan Device Marije *de Insula prope Metlicam* : k problematiki prihoda frančiškanov v Belo krajino

IZVLEČEK

Razmeroma kratka (manj kot desetletje trajajoča) naselitev Frančiškovihi manjših bratov observantov v Beli krajini predstavlja pomembno etapo v razvoju Slovenske frančiškanske province. Prehod bratov Vikarije Bosne čez Kolpo je namreč prvi korak pri širitvi te redovne pokrajine na naše ozemlje, kamor se je v 17. stoletju preselilo tudi njeno središče. V omenjeno redovno pokrajino je bila nato od srede 16. stoletja povezana velika večina frančiškanskih samostanov v kontinentalnem delu današnje Slovenije in slovenska provinca je danes njena pravna naslednica. Avtor v prispevku pojasnjuje vzroke za prihod bratov v Belo krajino in okoliščine nastanka teze o dveh samostanih v Rosalnicah (pri Treh Farah) in v Gradcu, pri čemer zavrne obstoj trifarskega samostana.

KLJUČNE BESEDE

manjši bratje observanti, frančiškani, Bela krajina, Gradac, Tri Fare

ABSTRACT

MONASTERY OF THE VIRGIN MARY DE INSULA PROPE METLICAM: ADDRESSING THE PROBLEM OF THE ARRIVAL OF THE FRANCISCANS IN WHITE CARNIOLA

A relatively short-lived (less than one decade long) settlement of White Carniola by the Franciscan Friars Minor (Observants) was an important stage in the development of the Slovenian Franciscan province. Crossing the Kolpa river, the Friars of the Vicariate of Bosnia made the first step towards the expansion of the order's province to the territory of the present-day Slovenia, which became its centre in the 17th century. The aforementioned order's province incorporated a vast majority of Franciscan monasteries in the continental part of the present-day Slovenia until the mid-16th century, with the Slovenian province being its present legal successor. The author of the paper explains the reasons for the arrival of the friars in White Carniola and the circumstances that contributed to the origin of the thesis of two monasteries in Rosalnice (Tri Fare) and Gradac, whereby he rejects the existence of the Monastery of Tri Fare.

KEY WORDS

Observant Friars Minor, Franciscans, White Carniola, Gradac, Tri Fare

Turška osvojitve bosanskega kraljestva poleti leta 1463 je imela daljnosežne posledice za redovno skupnost manjših bratov observantov oz. frančiškancev, kot jih običajno imenujemo na Slovenskem. Iz takrat obširne bosanske redovne pokrajine Vikarije Bosne se je namreč v naslednjih stoletjih razvila večina frančiškanskih provinc na območju med Donavo in Jadranom, med njimi tudi Provinca Bosne Hrvaške in Kranjske sv. Križa, predhodnica današnje slovenske province. Kljub dovoljenju turškega sultana, da smejo bosanski frančiškani svobodno delovati na ozemlju pod njegovo oblastjo, je prišlo do izseljevanja bratov v sosednje krščanske pokrajine. Njihov prihod v Belo krajino je tako del širšega pojava. Kot takega ga obravnava tudi velika večina razprav in prispevkov, ki opisujejo kratko frančiškansko naselitev v Beli krajini. Gvido Rant, avtor pomembne študije o samostanih avstrijske province na Slovenskem,¹ je z objavo dveh listin in ugotovitvami, povzetimi po rokopisni zgodovini novomeškega samostana,² ključno vplival na več poznejših avtorjev, ki so za njim obravnavali prihod frančiškancev v Belo krajino in njihov zgodnji umik v utrjeno Novo mesto. Njihove interpretacije je zato mogoče najti tudi v zgodovinskih pregledih razvoja frančiškanskih provinc v Sloveniji in na Hrvaškem.

Zaradi razmeroma majhnega zanimanja za nekajletno naselitev frančiškancev v Beli krajini in skromnega obsega razprav je ostalo nepojasnjenih več vprašanj. Med njimi je zagotovo najpomembnejše tisto o vzrokih za preselitev Frančiškoveh manjših bratov iz ogrskega kraljestva na ozemlje notranjeavstrijskih dežel in pojasnitev okoliščin, ki so vplivale na preselitev. Ob tem si zasluži podrobnejšo obravnavo vsaj še teza o obstoju dveh samostanov v Beli krajini (Rosalnic in Gradca).

Med viri, ki opisujejo kratkotrajno bivanje frančiškancev v Beli krajini, je le nekaj sodobnih. To so listine, povezane z ustanovitvijo samostanov v Gradcu in Novem mestu. Na drugi strani so mnogo bolj bogati viri o razmerah, ki so vplivale na selitev bosanskih bratov preko Kolpe. Dosedanji avtorji razprav o frančiškanih v Beli krajini so se zato v veliki meri naslanjali na zapise v novomeških samostanskih kronikah oz. zgodovinah samostana iz druge polovice 18. stoletja. Pričujoči prispevek zato skuša med drugim tudi na novo kritično ovrednotiti interpretacije omenjenih kroničnih zapisov.

Vikarija Bosne in razlogi za prihod frančiškancev v Belo krajino

Red manjših bratov je bil že od prvih desetletij svojega obstoja upravno organiziran na večje terito-

rialne enote province, ki so se delile na manjše kustodije. Zaradi hitrega večanja števila provinc je bilo leta 1239 njihovo število omejeno na 32 (kasneje 34). Redovne pokrajine, ustanovljene po tem letu, pa so nosile naslov vikarija.³ Vikarija Bosne (ustanovljena leta 1340)⁴ je, predvsem zaradi soočenja z dualistično cerkvijo bosanskih »krstjanov« in zato poudarjenega uboštva, z vsemi svojimi samostani pripadla observantski struji v redu manjših bratov.⁵

V redu manjših bratov lahko že od 13. stoletja sledimo številnim reformnim prizadevanjem, katerih skupna značilnost je poudarjanje uboštva. V sredini 14. stoletja se je znotraj reda pričelo oblikovati gibanje observantov, ki se je do začetka 15. stoletja močno okrepilo in po letu 1415 dobilo tudi lastno organizacijsko strukturo znotraj reda z vikariji (namestniki) generalnega in provincialnih ministrov. Navkljub poskusom iskanja enotnosti v redu, pri katerih so sodelovali papeži, te ni bilo več mogoče zagotoviti. Leta 1517 je papež tudi uradno priznal delitev reda manjših bratov na konventualce (minorite) in observante (frančiškane).

Vikarija Bosne se je zaradi svoje misijonske dejavnosti širila na ozemlja severno in vzhodno od bosanskega kraljestva, v Dalmaciji in Italiji pa je smela ustanoviti več samostanov, namenjenih okrevanju bolnih in onemoglih bratov ter zbiranju miloščine v omenjenih pokrajinah.⁶ S tem je postala Vikarija Bosne razširjevalka observantske reforme v sosednjih ogrskih in dalmatinski provinci. V skladu s sprememljeno notranjo ureditvijo v redu so se reformirani – observantski samostani teh provinc severno od Save in v Dalmaciji podredili vikarju Bosne.⁷ Vendar pa so politične oblasti na Ogrskem in v Beneški republiki nasprotovale širitvi Vikarije Bosne na njihovo ozemlje in so podpirale ustanavljanje lastnih observantskih vikarij v okviru političnih mej. Nasprotno od njih si je Dubrovniška republika želela podrediti samostane na svojem ozemlju bosanski vikariji in jih s tem odtegniti iz dalmatinske province, ki je bila pod patronatom Beneške republike.⁸ Slednja je že v prvi četrtini 15. stoletja izvajala aktivno politiko odstranjevanja monarhistov, simpatizerjev ogrskega kralja, in tujih državljanov s pomembnih cerkvenih položajev, saj je bilo prav med njimi mogoče najti simpatizerje sovražnih sosed. Zato ne preseneča posebna pozornost bosanskim observantom s povezavami na Hrvaškem, Madžarskem in v Dubrovniški republiki⁹ in

³ Teh vikarij (npr. Vikarije Bosne) ne smemo zamenjevati s kasnejšimi observantskimi vikarijami, ki so nastale v redu manjših bratov v 15. stoletju ob delitvi na konventualce (minorite) in observante (frančiškane) (npr. avstrijska vikarija).

⁴ Jelenič, *Problem dolaska*; Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 33–53.

⁵ Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 79–80.

⁶ Prav tam, str. 75–76, 114, 117, 119.

⁷ Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 20–21.

⁸ Prav tam, str. 21–25.

⁹ Pederin, *Mletačka uprava*, str. 31–32, 41.

¹ Rant, *Die Franziskaner der österreichischen Provinz*.
² SANm, P[feifer], P. G[odfrid].: *Chronicon Conventus Neostadiensis*.

njihov izgon z ozemlja Dalmacije po ustanovitvi samostojne dalmatinske vikarije v letu 1447.¹⁰ Del samostanov na obali in otokih je namreč še vedno pripadal bosanski vikariji.¹¹ Leto pred tem (1446) so dosegli samostojnost in oblikovanje lastne observantske vikarije tudi ogrski bratje v samostanih severno od Save.¹² Ob povečanju števila reformiranih samostanov na ozemlju Dubrovniške republike pa so tudi Dubrovčani odtegnili svojo podporo pripadnosti bosanski vikariji in odkrito zahtevali lastno vikarijo.¹³

Nenehne spore in nepriznavanje oblasti vikarja Bosne s strani bratov v tistih dalmatinskih samostanih, ki so pripadali bosanski vikariji, je skušal prekiniti papež Pij II. z združitvijo vseh observantskih samostanov južno od Save v Vikarijo Bosne in Dalmacije (1464–1469).¹⁴ Kljub temu da je bil za predstojnika združene vikarije imenovan italijanski brat Bernardin Akvilanski, ki bi naj presešel nasprotja, je že sam sporazum o združitvi vseboval določila o razdružitvi v primeru neuspeha. Tudi pečatov obeh vikarij niso uničili, pač pa ju je dobil v hrambo predstojnik združene vikarije.¹⁵ Ob stalnem strahu bosanskih bratov, da jim bodo dalmatinski prevzeli samostane v okolici Zadra, opozarja br. Bernardin kot predstojnik vikarije tudi na dvoličnost, a hkrati trdovratnost bosanskih članov.¹⁶ Kljub pripadnosti isti observantski skupnosti so bile razlike med načinom redovnega življenja dalmatinskih in bosanskih bratov velike. Medtem ko so se prvi zgledovali po vzorih iz Italije ter pridigali, spovedovali in prebivali v samostanih, so bili bosanski bratje v boju proti dualistični hereziji in odsotnosti svetne duhovščine popolnoma predani pastoralni ter živeli daljša obdobja zunaj samostanov, od česar jih je skušal odvrniti že Jakob Markijski v času predstojništva bosanskega vikarja (1435–1438).¹⁷ Zato ne preseneča prepričanje br. Bernardina, ki ga je predstavil na generalnem kapitlju maja 1467 v Mantovi, da skupno življenje bosanskih in dalmatinskih bratov ni mogoče.¹⁸

Ob navedenem je potrebno opozoriti, da je združena bosansko-dalmatinska vikarija imela samostane v štirih državah, v Beneški republiki in Dubrovniški republiki, ogrsko-hrvaškem kraljestvu ter otomanskem cesarstvu, ki so imele vse med seboj nasprotujoče si interese. Ob že predstavljenih nas-

protjih so bili notranje razdeljeni tudi sami bosanski bratje. Kustos Angel Zvizdović, predstojnik bosanske kustodije, je od sultana Mehmeda II. Osvajalca maja 1463 dobil privilegij t.i. Ahd-namo, s katero je bila katoličanom v Bosni zagotovljena verska svoboda, frančiškanom pa dovoljena njihova pastoralna oskrba, v kolikor spoštujejo oblast sultana.¹⁹ V nasprotju s tem pa so delovali bratje na ozemlju ogrsko-hrvaškega kraljestva, kjer so aktivno delovali v boju proti Turkom, pri čemer jih je nekaj izgubilo tudi življenje.²⁰

Prav v takšnih dejanjih je iskati razloge, da so Turki opustošili ali celo porušili večje število samostanov Vikarije Bosne. Tako papež Pavel II. v buli, izdani avgusta 1467, omenja nad trideset samostanov, ki jih je izgubila vikarija zaradi turškega pustošenja.²¹ Verjetno le nekaj mesecev starejši je podatek o osemindesetih uničenih samostanih,²² k temu pa je potrebno prišteti še šest samostanov v Dalmaciji in štiri v Dubrovniški republiki, ki naj bi jih vikarija izgubila zaradi ločitve bosansko-dalmatinske unije.²³ Kljub podpori papeža in njegovim pozivom, naj bodo bosanski bratje sprejeti v Dalmaciji z dobroto in usmiljenjem,²⁴ se je njihovo izganjanje z ozemlja Serenissime nadaljevalo. Leta 1467 je zadarski gvardijan celo zvezal in zaprl Marina iz Korčule, predstojnika bosanske kustodije, zaradi česar se je moral kasneje zagovarjati pred redovnim vodstvom v Rimu. Ob koncu naslednjega leta pa je po več predhodnih odlokih o izgonu prišlekov beneški dož Christophoro Mauro izdal ukaz o izgonu bosanskih bratov, pri tem omenja kot za Beneško republiko zelo nevarna Marina iz Korčule in Frančiška Zlatariča.²⁵

V teh razmerah je leta 1469 tudi papež, ki je sprva preklical odlok generalnega kapitlja v Mantovi (1467) o razdružitvi bosansko-hrvaške unije, dovolil njegovo izvedbo in s tem tudi izgon bosanskih bratov z beneškega ozemlja.²⁶ Ob tem je papež zapovedal vsem, da vrnejo bosanski vikariji knjige, paramente in drugo opremo, ki so jo bratje na begu shranili pri njih, ali pa so bile kupljene od Turkov. Pri tem navaja samostane vikarije, ki so varni in v katere naj bodo omenjeni predmeti predani.²⁷ Vsi

19 Prim. Mandić, *Autentičnost Ahd-name*, str. 61, 76.

20 Fermendžin, *Acta Bosnae*, št. 1127, str. 272. Prim. tudi: Klaić, *Povijest Hrvata*, 4, str. 62. Milinović, *Nepoznata franjevačka kulturno-povijesna baština*, str. 474.

21 1467, avg. 9., Romae. Obj. *Bullarium Franciscanum*. Nova series. T. 2., št. 1438, str. 720.

22 Bernardinus Aquilanus, *Chronica fratrum minorum observantiae*, str. 110.

23 Prav tam.

24 Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 132.

25 Ljubić, *Listine o odnošajih*. Knj. 10, št. 443, str. 420–421. Fermendžin, *Acta Bosnae*, št. 134, str. 277.

26 Škunca, *Franjevačka renesansa*, str. 94.

27 PAL, zbirka listin; 1467, avg. 9., Romae. Obj. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram*, št. 584, str. 409–411. Prim. Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 133.

10 Prav tam, str. 33.

11 Škunca, *Franjevačka renesansa* str. 57–58.

12 Prim. Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 113–116.

13 Bernardinus Aquilanus, *Chronica fratrum minorum observantiae*, str. 75–78, 96–113. Prim. tudi: Fermendžin, *Acta Bosnae*, št. 189, 190, str. 260–263.

14 Škunca, *Franjevačka renesansa*, str. 83–84.

15 Fermendžin, *Acta Bosnae*, št. 189, str. 262.

16 Bernardinus Aquilanus, *Chronica fratrum minorum observantiae*, str. 103–104.

17 Prim. Mandić, *Franjevačka Bosna*, str. 106–108. Matanić, *De duplici activitate*; Živković, Jakov Markijski.

18 Bernardinus Aquilanus, *Chronica fratrum minorum observantiae*, str. 107.

omenjeni samostani se nahajajo v zahodni Bosni ali na Hrvaškem, v krajih, ki so bili takrat še pod upravo ogrskega kralja. Novejše raziskave²⁸ kažejo, da sta porečji Vrbasa in Une tisti območji, kamor se je v prvih letih po padcu bosanskega kraljestva zateklo največje število članov vikarije. Na tem ozemlju je v letih po padcu Bosne nastalo dvajset manjših redovnih hiš oz. hospicev in sedem samostanov. Številni so obstajali le nekaj let.²⁹

Manjši bratje observanti – begunci v Beli krajini

V razmerah, ko se je ozemlje, na katerem so lahko bratje bosanske vikarije svobodno živeli in delovali, krčilo zgolj na prostor pod oblastjo Matije Korvina in še to le južno od reke Save, se je skupina bratov zatekla v Belo krajino. Da so napadi Turkov glavni razlog za njihovo priselitev, se strinjajo avtorji vseh del z obravnavano tematiko. Izjema je zgolj Podlogar, ki v svoji doslej manj znani razpravi o gospodih Črnomaljskih daje pred navedeno razlago prednost tisti, po kateri so bili frančiškani vojaški kurati,³⁰ razlago povzema po Richterju,³¹ vendar ne navaja, za katero njegovo delo gre.³² Na nepravilnost Podlogarjeve oz. Richterjeve teze kaže več dejavnikov. Frančiškani so v bojih s Turki sicer spodbujali branilce in včasih celo sami aktivno sodelovali v njih, vendar je ta pojav omejen zgolj na ožje obmejno območje z Otomanskim imperijem, kamor pa Bele krajine gotovo ne moremo šteti. Prav tako spodbujanja k obrambi oz. aktivnega sodelovanja v bojih ne moremo razumeti v smislu kuratske službe, to je v prvi vrsti duhovne oskrbe vojaških posadk, kot so jo člani karlovskega samostana opravljali v 17. in 18. stoletju. Enako ni v virih, povezanih z delovanjem kranjskih deželni stanov,³³ in literaturi znana omemba mejne vojaške obrambe v sredini šestdesetih let 15. stoletja, torej v času prihoda frančiškanov v Belo krajino.³⁴

Ker sodobnih virov, ki bi pričali o tej naselitvi, skoraj ni, ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali so bili redovniki, ki so pribežali preko Kolpe, še vedno

podrejeni vodstvu bosanske vikarije ali pa morda observantskemu vikarju avstrijske province, kamor je dobro desetletje pred tem zanesel reformo Janez Kapistran.³⁵ O tem vprašanju se izrecno ne opredeljuje nobeden od avtorjev. V večini povzemajo le Godfrida Pfeiferja v trditvi, da so bili bratje, ki so se naselili v Beli krajini, člani bosanske vikarije.³⁶ Edini sodobni vir, v katerem bi lahko pričakovali odgovor na to vprašanje, je listina,³⁷ s katero Pij II. dovoljuje ustanovitev in gradnjo samostana ter cerkve v bližini gradu Gradac v župniji Podzemelj. Vendar papež v njej ne omenja, kateri redovni pokrajini pripadajo omenjeni bratje, pač pa le njihovo pripadnost observanci.³⁸ Kljub temu pa vključitev samostana v Novem mestu, kamor so se omenjeni bratje zatekli po letu 1469, v avstrijsko vikarijo kaže na to, da je upravno-politična meja na Kolpi predstavljala tudi mejo dveh redovnih pokrajin: avstrijske in bosanske.³⁹ Kot dodatno potrditev takšni razmejitvi bi lahko šteli, da samostana v Gradcu ni na seznamu varnih samostanov bosanske vikarije iz leta 1467,⁴⁰ v katere naj bi bila vrnjena lastnina opustošenih bosanskih samostanov.⁴¹

Iz omenjene ustanovne listine samostana pri Gradcu tudi ne izvemo, kdaj naj bi bratje pribežali v Belo krajino. Enako o tem molčijo drugi sodobni viri, zaradi česar je mogoča zgolj približna datacija naselitve. Avtorji, ki so doslej pisali o tej temi, so vsi časovno opredelili prihod bratov posredno, in sicer glede na preselitev sedeža metliške župnije iz Rosalnic v Metliko. Podlogar⁴² je postavil njihov prihod v sredino prve polovice 15. stoletja, Tominec⁴³ pa v čas po sredini stoletja. Najnatančnejše je datiral prihod frančiškanov Golec, in sicer v leto 1466, pri čemer omenja tudi gradnjo samostana v Gradcu.⁴⁴ Ne glede na ohlapno časovno opredeljenost, je potrebno popolnoma zavrniti Podlogarjevo datacijo,

35 Prim. Löffler, *Reformation und Gegenreformation*, str. 42–47; Hofer, *Johannes Kapistran*. Bd. 1, str. 350–352.

36 »*Mibi non tantum probabilius, sed certissimum videtur Patres illos fuisse provinciae (pravilno vicariae op.a.) Bosnae Alumnos ...*«. (SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ib], str. 20).

37 1466, avg. 22, Romae. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 87–89, št. 12.

38 »...*quem ad ordinem fratrum minorum de obseruantia nuncupatorum...*«

39 Prim. Rant, *Die Franziskaner*, str. 72–78. Greiderer, *Germania Franciscana*, str. 444, št. 302. Löffler, *Reformation und Gegenreformation*, str. 96–97.

40 To je edini avtorju znani seznam samostanov bosanske vikarije iz časa naselitve manjših bratov observantov v Beli krajini. Potrebno pa je upoštevati, da je papež izdal dovoljenje za ustanovitev in postavitev samostana ter cerkve le leto dni prej.

41 PAL, zbirka listin; 1467, avg. 9., Romae. Obj. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram*, Tom. 2., št. 584, str. 409–411.

42 Podlogar, *Frančiškani v Beli Krajini*, str. 36.

43 Tominec, *Samostan pri Treh Farah*, str. 213.

44 Golec, *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske*, str. 216.

28 Prim. Milinović, *Nepoznata franjevačka kulturno-povijesna baština*.

29 Prav tam, str. 474–475.

30 »*Bolj verjetna, kakor trditev, da so bili belokranjski frančiškani bosanski, oziroma brvaški beguni, je trditev Richterjeva, ki pravi, da so imele brambne posadke ob Kulpi svoje lastne vojaške kurate in sicer frančiškane, ki so se dobro obnašali.*« (Podlogar, *Črnomaljski gospodje*, št. 21.)

31 Franz Xaver Richter – zgodovinar, topograf, književnik, urednik, šolnik (Osoblaha (Češka), 18. avgust 1783 – Dunaj, 24. maj 1856) (*Slovenski biografski leksikon III*, str. 97–101).

32 Avtorju tega prispevka do oddaje besedila ni uspelo ugotoviti, na katero Richterjevo delo se omenjena navedba nanaša.

33 ARS, AS 2, *Deželni stanovi za Kranjsko*.

34 Za pomoč in informacije pri preverjanju virov in literature se zahvaljujem kolegoma Andreju Naredu in Janezu Weissu.

Ukinjeni samostan v Gradcu na zemljevidu Province Bosne Hrvaške (Greiderer, Germania Franciscana).

saj v tistem času ni zaslediti primerljivih migracij članov Vikarije Bosne. Za razliko od te se zdi Golčeva datacija, upoštevajoč predvsem gradnjo v Gradcu, točna. Glede na datum izdaje papeževga dovoljenja za ustanovitev samostana (22. avgust 1466), čas, potreben za posredovanje prošnje na papeško kurijo, in siceršnjih razmer v združeni bosansko-dalmatinski vikariji, bi smeli umestiti preseleitev bosanskih bratov najkasneje v prvo polovico leta 1466 in verjetno ne prej kot v drugo polovico leta 1465. Po neuspelem turškem poskusu ponovne osvojitve Jajca (avgust–september 1464) v naslednjih dveh letih na zahodnem Balkanu ni bilo pomembnejših vojaških spopadov s Turki, ki bi jim lahko pripisali neposredno povezavo s prihodom bratov observantov v Belo krajino.⁴⁵

Ker karizma Frančiška Asiškega postavlja v ospredje življenje po zgledu apostolov, so bili manjši bratje vselej tesno povezani z verniki. Še prav po-

sebno to velja za bosanske brate. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali so prišli bratje v Belo krajino za svojimi verniki, skupaj z njimi ali pa so jim ti morda sledili. Že omenjani viri o tem molčijo. Nedvoumen odgovor na to vprašanje bi lahko dala le poglobljena analiza virov, kot so urbarji in druge oblike popisov prebivalstva. Vendar pa so za to obdobje in Belo krajino tovrstni viri razmeroma redki in še ti ne omogočajo primerjave stanja slike prebivalstva pred sredino sedmega desetletja 15. stoletja in tistega desetletja ali dveh kasneje.⁴⁶ Pri tem je potrebno še preveriti tezo Dušana Kosa, da je bilo do kranjske osvojitve Bele krajine celotno tamkajšnje prebivalstvo hrvaškega porekla in da je tako ostalo vse do poznega srednjega veka.⁴⁷ Verjetnejša se namreč zdi Kosijeva teza, da so frančiškani znanilci etničnih

⁴⁵ Prim. Klaić, *Povijest Hrvata*, 4, str. 68–87.

⁴⁶ Prim. Jurić Čargo, Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. Zv. 1, 2. Žnidaršič Golec, *Urbarji in registri urbarskega davka*. Kos, *Urbarji za Belo krajino in Žumberk*.

⁴⁷ Kos, *Bela krajina v poznem srednjem veku*, str. 51.

sprememb, ki so sledile v desetletjih po prihodu bratov bosanske vikarije v Belo krajino.⁴⁸

V povezavi z dosedanjo obravnavo naselitve manjših bratov observantov v Beli krajini je v historiografiji treba odgovoriti tudi na vprašanje števila redovnih hiš, ki so jih imeli bratje na ozemlju Bele krajine, in njihovega lociranja. Natančneje, postavlja se vprašanje obstoja samostana pri Treh Farah. Medtem ko pisci nekaterih pregledov zgodovine province oz. novomeškega samostana kratkega belokranjskega obdobja sploh ne omenjajo, moremo preostale avtorje razdeliti v dve skupini. V prvi, ki omenja oz. opisuje obstoj samostana v Rosalnicah, sta Rant⁴⁹ in Tominec.⁵⁰ Vanjo se uvrščata tudi Podlogar⁵¹ s svojim prispevkom v Izvestjih in Škofljanec⁵² s pregledom zgodovine province. V drugi skupini, ki omenja zgolj samostan Gradac, so Valvasor,⁵³ Greiderer,⁵⁴ Faidiga⁵⁵ in Milkowicz,⁵⁶ s prispevkom o Črnomaljskih pa tudi Podlogar.⁵⁷ Analiza omenjenih besedil kaže, da se avtorji druge skupine sklicujejo neposredno ali posredno le na dovoljenje za ustanovitev samostana v Gradcu,⁵⁸ na ustanovno listino tega samostana⁵⁹ ter na notarski instrument o izročitvi cerkve sv. Lenarta v Novem mestu frančiškanom.⁶⁰ Avtorji prve skupine pa se ob naštetih virih opirajo še na zapise v kronikah oz. zgodovinah novomeškega samostana, ki sta jih v tretji četrtini 18. stoletja napisala Godfrid Pfeifer⁶¹ in neznani avtor.

Zgodovina novomeškega samostana z naslovom *Chronicon conventus Neostadiensis* je zapisana v treh zvezkih, od tega prvi v dveh različicah.⁶² V obeh različicah⁶³ prvega od zvezkov, ki je posvečen obdobju od ustanovitve samostana do leta 1752 (*A sui origine videlicet anno 1470 usque ad annum 1752 inclusive*), je zapisano tudi izčrpno poročilo, ki pojasnjuje nastanek teze o samostanu pri Treh Farah oz. v Rosalnicah. Pisec samostanske zgodovine, p.

Godfrid, se je spraševal po kraju, v katerem je stal *monasterium B. Mariae de Insula prope Metlicam*, kakor je omenjen v listini o izročitvi novomeške cerkve sv. Lenarta v Novem mestu frančiškanom.⁶⁴ Ker v knjigah in zapisih, ki jih je imel pri roki, kakor tudi v drugih arhivih in knjižnicah ni našel odgovora na to vprašanje, se je obrnil na križnike v Metliki. Odgovor, temelječ na tamkajšnjih zapisih, mu je poslal metliški prošt Janez Biličič.⁶⁵ Ta umešča toponim »Insula« v Rosalnice oz. z njim enači kompleks Treh Far – treh gotških cerkva v danes severovzhodnem delu omenjenega naselja. Pri tem ne gre za geografski pojav otoka, pač pa za otok v prenesenem smislu, za zaključeno skupino stavb.⁶⁶ Ker omenjene tri gotške cerkve obdaja pokopališče, ima celoten kompleks obliko ovala, kot ga je v svojem odgovoru Pfeiferju opisal tudi prošt Biličič.⁶⁷ Slednji v nadaljevanju poroča, da so bili pri Treh Farah templjarji, o čemer govorijo tako izročilo kot dokumenti križnikov; nasprotno v zapisih o tem, da bi imeli tam samostan frančiškani, ni ničesar, kakor tega tudi ne pozna izročilo.⁶⁸ Izhajajoč iz proštovega poročila je Godfrid Pfeifer geografsko

48 Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 142.

49 Rant, *Die Franziskaner*, str. 72.

50 Tominec, Samostan pri Treh Farah, str. 213.

51 Podlogar, Frančiškani v Beli Krajini, str. 36.

52 Škofljanec, Red manjših bratov, str. 46.

53 Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 603–604.

54 Greiderer, *Germania Franciscana*, str. 138–140, št. 161.

55 Faidiga, *Bosnia Seraphica*, str. 742–744.

56 Milkowicz, *Die Klöster in Krain*, str. 168–169.

57 Podlogar, Črnomaljski gospodje, št. 21.

58 1466, avg. 22, Romae. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 87–89, št. 12.

59 1467, avg. 14, s.l. Obj. Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 603–604. Greiderer, *Germania Franciscana*, str. 139–140, št. 161.

60 SANm; 1470, jan. 7., Novo mesto. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 90–93, št. 14.

61 Gotfrid Pfeifer – filozof, teolog, redovnik (Radovljica, 1707 – Novo mesto, pred 1780) (*Slovenski biografski leksikon* II, str. 332–333).

62 V prispevku uporabljam za posamezne kodekse naslednje oznake: Tom. Ia, Tom. Ib, Tom. II in Tom. III.

63 Besedili se med seboj malenkostno razlikujeta, vendar med njima ni večjih vsebinskih razlik. Kljub temu v opombah v nadaljevanju navajam obe različici besedila.

64 »... monasterium B. Mariae de Insula prope Metlicam Aquileiensis dioecesis, in qua nonnulli fratres s. Francisci de Observantia gratum Deo reddebant in bonis operibus fammulum, nunc per immanissimos Turcas nostri nomini inimicos incendio misere fuisset vastatum ...« (SANm; 1470, jan. 7., Novo mesto. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 90–93, št. 14.)

65 »Etsi vero de conventu supra dicto nil reperimus in libris, aut scripturis, quas prae manibus habemus, nil tamen dubitandum in alienis archivis, ac chronologiis reperiri posse aliquam notitiam, at ne nos ob defectum scripturarum poentius ommittamus omnem inquisitionem, contenti erimus relatis nobis a Reverendissimo Joanne Bilichich Praeposito Metlicensi, qui ea, quae hic adfero asseruit se hausisse ex scripturis Ordinis teutonici.« (SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ia], str. 9.) »Ut aliquid verisimile eruere valeamus, de loco illo dicto B.V. Mariae de Insula videtur inquirendum, ut deinde conventum ibidem statuere valeamus. Equidem de eo nil invenitur in libris, et scripturis, quas habemus prae manibus, nil tamen dubitandum in alienis Archivis et Bibliothecis inveniri posse aliquam notitiam, et ne nos ob defectum scripturarum omnem ommittamus inquisitionem, contenti erimus relatione subministrata à reverendissimo Joane Bilichich Praeposito Metlicensi extracta ex scripturis Ordinis Theutonici reservatis Metlicae.« (SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ib], str. 17.)

66 Prim. Wiesthaler, *Latinsko-slovenski slovar*. 3: F–K. Insula, str. 475.

67 »Ex illis (Biličičevega op. a.) igitur retulit locum B. Mariae V. de Insula dici adhuc hodie apud tres ecclesias distantes parum ultra mediam horam Metlicā, ibidemque quamdam stetit civitatem dictam Metulum (Metlica enim dicebatur fortalitiū situm in eo loco, in quo hodie civitas Metlica conspicitur, sumpta denominatione a praeterfluente torrente dicto Metlica) ac in medio stetit dictas tres ecclesias quae propterea dicebantur de Insula, quia erecta steterant in medio civitatis in figura ovali consurgentis, et sic quem-admodum terrenum aquis circumdatum Insula, sic ecclesiae illae eatenus undequaque civitate clausae de Insula dicebantur.« (SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ib], str. 17.)

68 »Templarios ibidem extitisse, constans est traditio, ac in eisdem Theutonici ordinis scripturis notatum reperitur; ast franciscanos ibidem habuisse conventum nil in scripturis dicti ordinis, nil in traditione continetur.« (Prav tam.)

Gotški sedilji v Gradcu (levo) in Novem mestu (desno) (foto: Jože Škofljanec, 2010).

umestil od Turkov požgani samostan k Trem Farah. Pri tem je nadomestil manjkajoče vire o samostanu z njegovo omembo v listini ferentinskega škofa Andreja, vikarja oglejskega patriarha,⁶⁹ s katero ta na pobudo cesarja kostanjeviškemu opatu naroča, naj frančiškonom izroči cerkev sv. Lenarta v Novem mestu. Za verjetnejšo je ocenil razlago, da so se bratje priselili v Novo mesto iz samostana, ki naj bi bil pri Treh Farah, kot pa tisto o preselitvi iz samostan pri Gradcu.⁷⁰ Pri svojih sklepih Pfeifer ni upošteval, da naj bi cerkev blizu gradu Gradac, kjer je papež Pavel II. dovolil bratoma Črnomaljskima in Andreju Hohenwarterju postaviti samostan za brate observante, imela v imenu tudi »otok«.⁷¹ Prav

»insula« v listini Pavla II. kaže, da je bilo Pfeiferjevo sklepanje preveč smelo in da je bil samostan »B. V. Mariae de Insula prope Metlicam« tisti, ki je ležal v bližini gradu Gradac. To pa vodi k sklepu, da je mogoče obravnavati gradaški samostan kot edino redovno hišo manjših bratov observantov (frančiškanov) v Beli krajini.

Vprašanje umestitve samostana Gradac v prostor bi smeli šteti za razrešeno. Severno od gradu Gradac namreč leži naselje Klošter in na njegovem skrajnem severnem robu stoji ob izlivu Krupe v Lahinjo cerkev Žalostne Matere božje. Že redovni zgodovinarji 18. stoletja so razmeroma natančno določili kraj, kjer je stal omenjeni samostan. Pfeifer omenja sotočje dveh rek, pri čemer je Lahinjo zamenjal za Kolpo.⁷² Natančno je samostan lociral na polotok, ki ga ustvarjata Krupa in Lahinja, Greiderer,⁷³ medtem ko Faidiga opozarja na cerkev »Maria Kloster«.⁷⁴ Podobno so lokacijo samostana opisali tudi kasnejši avtorji, pri čemer opozarjajo tako na krajevno ime Klošter kot na hišno ime Vardijan, ki naj bi izhajalo iz izraza gvardijan (predstojnik samostana). Pomembno pa so k potrditvi lokacije prispevale tudi v letu 1992 izvedene delne

⁶⁹ 1469, okt. 30, Čedad. Insert v listini o izročitvi cerkve sv. Lenarta v Novem mestu frančiškonom (SANm; 1470, jan. 7., Novo mesto. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 90–93, št. 14).

⁷⁰ »Hoc pro certo tenendum, quod ex monasterio B. V. Mariae de Insula sito prope Methlicam Neostadium fratres minores accurrerint, sive dein monasterium illud fuerit extractum penes tres supra specificatas ecclesias, quod mihi videtur probabilius, eo quod omnes reliquae concurrant circumstantiae excepta traditione, sive ex monasterio extracto prope Gradex ...« (SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ib], str. 20).

⁷¹ »... domum cum ecclesia ortis ortalitiis, campanili, campanis et aliis nexsariis officinis pro usu et habitatione dictorum fratrum sub vocabulo gloriose Virginis Mariae in Insula penes castrum Gretz infra parochiam parochialis ecclesiae sancti Martini in Semelna ...« (1466, avg. 22, Romae. Obj. Rant, *Die Franziskaner*, str. 87–89, št. 12).

⁷² SANm, *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ib], str. 20.

⁷³ Greiderer, *Germania Franciscana*, str. 140, št. 161[162].

⁷⁴ Faidiga, *Bosnia Seraphica*, str. 742.

raziskave takratnega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Novega mesta⁷⁵ na cerkvi Žalostne Matere božje, ki so potrdile obstoj starejše gotske arhitekture. Na zunanjsčini pravilno orientirano stavbo obdaja tristrano zaključen prezbiterij in večji del današnje ladje gotški talni zidec. Ob obnovi fasade odkrita zazidana gotska okna v kratkih stranicah prezbiterija danes niso vidna. V notranjsčini prezbiterija je na južni podolžni stranici prezbiterija ohranjena gotska sedilija s trilistnim zaključkom in žlebastim profilom, danes uporabljena kot portal v kasneje prislono zakristijo.⁷⁶ Ta povezuje cerkev v Kloštru s samostansko cerkvijo v Novem mestu, v kateri je prav tako ohranjena podobna sedilija.

Turški vpad ob koncu pomladi in v začetku poletja leta 1469 ni prinesel le opustitve samostana Gradac in selitve bratov v bolj utrjeno Novo mesto, ampak je tudi pokazal, da je potekala skozi Belo krajino ena glavnih vpadnic za turške roparske napade na notranjeavstrijske dežele.⁷⁷ S tem je Bela krajina zagotovo postala manj zanimiva za morebitno naseljevanje bratov bosanske province. Pripadnost novega (novomeškega) samostana observantski vikariji avstrijske province je prav tako nedvomno zmanjšala interes za ustanavljanje novih naselbin pri vodstvu bosanske vikarije, morda pa je celo vplivala na to, da je papež Sikst IV. izdal listino,⁷⁸ s katero je dovolil širitev Vikarije Bosne na ozemlje med Savo in Dravo. Na podlagi njenih določil je bilo Vikariji dovoljeno sprejemati nove ali prevzemati že prej obstoječe redovne hiše. Za vzdrževanje redovne družine pa so smeli samostani prejemati tudi vinograde in drugo posest, kar je bilo sicer v nasprotju s Frančiškovi idealom uboštva in prav tako z načeli observantske reforme, a jim je to zagotavljalo preživetje. Do širitve obravnavane redovne pokrajine oz. njene naslednice Province Bosne Hrvaške v slovenske dežele (1559) je prišlo šele po turški okupaciji večjega dela Slavonije, Pounja in Povrbasja, pomemben dejavnik, ki je vplival na to, pa je bila habsburška zasedba ogrskega prestola.⁷⁹ Prihod manjših bratov bosanske vikarije v Belo krajino je zato prvi primer njihove selitve na zahod, na ozemlje Svetega rimskega cesarstva, ki je do srede 16. stoletja potekala v obliki preseljevanja posameznih bratov na ozemlje avstrijske redovne pokrajine, od šestega desetletja tega stoletja pa se je izrazila v spremembah meja redovnih provinc. Na

začetku tega procesa je ustanovitev samostana Device Marije *in insula penes Castrum Gretz* v župniji Podzemelj.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko

Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani

Faidiga, Mauro: *Bosnia Seraphica seu Chronologico-Historica descriptio Provinciae Bosnae dein Bosnae Croatiae nunc Prov. S. Crucis Croatiae Carnioliae Ordinis Minorum S. Francisci strictioris Observantiae nuncupate*, 1777, rokopis

PAL – Arhiv Slovenske frančiškanske province sv. Križa

Zbirka listin

SANm – Arhiv frančiškanskega samostana Novo mesto

P[feifer]., P. G[odfrid].: *Chronicon Conventus Neostadiensis*. [Tom. Ia] A sui origine videlicet anno 1470 usque ad annum 1752 inclusive. 1753
P[feifer]., P. G[odfrid].: *Chronicon Conventus Neostadiensis*. Tom. I[b] A sui origine videlicet anno 1470 usque ad annum 1752 inclusive. 1761
[P. Godfrid Pfeifer]: *Chronicon Conventus Neostadiensis*. Tom. II. Ab anno 1452 usque ad annum 1762 inclusive. 1753

Spisovno gradivo (gradivo v samostanu ni urejeno na fonde oz. zbirke)

ZVKDS OE – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Novo mesto
Dokumentacija

OBJAVLJENI VIRI

Bernardinus Aquilanus: *Chronica fratrum minorum observantiae* (ur. Leonardus Lemmens). Romae: Typis Sallustianis, 1902. http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k91125p_23_8. 2010.

Bullarium Franciscanum. Nova series. T. 2. Continens constitutiones epistolas diplomata Romanorum pontificum Calixti III, Pii II et Pauli II ad tres ordines S. P. N. Francisci spectantia (1455–1471). Grottaferrata (Romae): Collegium S. Bonaventurae ad Claras Aquas, 1929.

Čremošnik, Gregor: Ostaci arhiva bosanske franjevačke vikarije. *Radovi*. Knj. 3, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. 2 (1955), str. 5–56.

Fermendžin, Euzebije: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis: ab anno 925 usque ad annum 1752*. (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 23). Zagrabiae: In Taberna libraria eiusdem Societatis typographicae, 1892.

⁷⁵ Za pomoč in informacije se zahvaljujem kolegici Marinki Dražumerič.

⁷⁶ Dokumentacija ZVKDS OE Novo mesto.

⁷⁷ Prim. Jug, Turški vpadi; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 141.

⁷⁸ PAL, Zbirka listin; 1473, avg. 12., Tibure. Objava v: Fermendžin, *Acta Bosnae*, str. 280–282, št. 1151. Regesta in opis: Čremošnik, Ostaci arhiva, str. 46–47, št. 18.

⁷⁹ Prim. Škofljanec, *Observanti province sv. Križa*, str. 31–41.

- Ljubić, Simeon: *Listine o odnošajih južnoga slavenstva i mletačke republike*. Knj. 10, Od godine 1453–1469. U Zagrebu : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891.
- Theiner, Augustinus: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita, ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita*. Tom. 2., Ab Innocentio PP. VI. usque ad Clementem PP. VII., 1352–1520. Romae : Typis vaticanis, 1860. www.archive.org/details/p1veteramonument02t hei, 23. 8. 2010.
- LITERATURA
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. [Doktorska disertacija.] Ljubljana : [B. Golec], 1999.
- Greiderer, Vigil: *Germania Franciscana seu Chronicon geographico-historicum Ordinis s. Francisci*. Tom. I. Oeniponte (Innsbruck) : Typis Joannis Thomae de Trattner, 1777.
- Hofer, Johannes: *Johannes Kapistran : ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche*. Bd. 1. Neue, bearbeitete Ausgabe. (Bibliotheca franciscana, 1). Heidelberg : Kerle, 1964.
- Jelenić, Julijan: Problem dolaska Franjevacu u Bosnu i osnutka bosanske vikarije. (Knjižnica Nove revije, 7.). Split : [s.n.], 1926.
- Jug, Stanko: Turški vpadi na Kranjsko in Primorsko, do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, 24, 1943, str. 1–61.
- Juričić Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. Zv. 1: Urbarji v zbirki urbarjev in fondih zemljiških gospodstev. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2005.
- Juričić Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*. Zv. 2: Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delu fonda Terezijanski kataster za Kranjsko. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Klaić, Vjekoslav: *Povijest Hrvata*. 4, Treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301–1526), (III) Doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458–1526). (Biblioteka Hrvatske povjesnice). Zagreb : Nakladni zavod MH, 1985.
- Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 4). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk : 15.–18. stoletje*. (Viri za zgodovino Slovencev = Fontes rerum Slovenicarum, 13), (Novejši urbarji za Slovenijo = Urbaria recentiora Sloveniam spectantia, 1). V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrške« : Bela krajina v poznem srednjem veku. *Črnomaljski zbornik*. Črnomelj : Občina, 2008, str. 119–157.
- Löffler, Franz Emil: Reformation und Gegenreformation in ihrer Auswirkung auf die österreichische Franziskanerobservanz des 16. Jahrhunderts. [Doktorska disertacija – tipkopis]. Salzburg : 1970.
- Mandić, Dominik: Autentičnost Ahd-name Mehmeda II. B. H. franjevcima. *Radovi Hrvatskoga povijesnoga instituta*, 3–4, 1971, str. 61–90.
- Mandić, Dominik: *Franjevačka Bosna : razvoj i uprava Bosanske Vikarije i Provincije : 1340.–1735*. (Opera Instituti chroatorum historici Romae, 2). Rim : Hrvatski povijesni institut, 1968.
- Matanić, Atanzije: De duplici activitate S. Iacobi de Marchia in regno et vicaria franciscali Bosnae. *Archivium Franciscanum Historicum*, 53, 1960, 1–2, str. 111–127.
- Milinović, Ante: Nepoznata franjevačka kulturno-povijesna baština srednjovjekovnog Pounja i Pobrvasja. *Riječki teološki časopis*, 11, 2003, 2 (22), str. 463–491.
- Milkowicz, Wladimir: *Die Klöster in Krain : Studien zur österreichischen Monasteriologie*. Wien : in Commission bei F. Tempsky, 1889.
- Pederin, Ivan: *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409.–1797.)*. Dubrovnik : Časopis »Dubrovnik«, 1990.
- Podlogar, Leopold: Črnomaljski gospodje : Donešek k zgodovini Bele Krajine. *Dolenjske novice*, 34, 1918, št. 16–23.
- Podlogar, Leopold: Frančiškani v Beli Krajini. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 17, 1907, št. 1–2, str. 35–38.
- Rant, Guido: *Die Franziskaner der österreichischen Provinz : ihr Wirken in Nieder-Österreich, Steiermark und Krain bis zum Verfall der Kustodie Krain und ihrer Klöster (1596)*. Stein in Krain : [s. n.], 1908.
- Slovenski biografski leksikon* II (Maas–Qualle), Ljubljana, 1933–1952; III (Raab–Švikaršič), Ljubljana, 1961–1970.
- Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*. [Doktorska disertacija]. Ljubljana : [J. Škofljanec], 2008.
- Škofljanec, Jože: Red manjših bratov (O. F. M.) in provinca sv. Križa. *Frančiškani v Ljubljani*. Ljubljana : Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 9–77.
- Škunca, Stanko Josip: *Franjevačka renesansa u Dalmaciji i Istri : Opservantska obnova i samostani Provincije sv. Jeronima u 15. st*. Split : Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri – Zadar, 1999.

- Tominec, Angelik: Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci : Samostan pri Treh Farah. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška*, 46, 1929, št. 7, str. 213, 214.
- Tominec, Angelik: Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci : Samostan pri Gradacu. *Cvetje z vrtov sv. Frančiška*, 46, 1929, št. 7, str. 214.
- Valvasor, Johann Weichardt: *Die Ehre des Herzogthums Krain*. 2. unveränderte Aufl. Bd. 3: (Buch IX–XI). Rudolfsverth : J. Krajec, 1877–1879.
- Wiesthaler, Fran: *Latinsko-slovenski slovar*. 3: F–K. Ljubljana : Kres, 1999.
- Živković, Pavo: Jakov Markijski i bosanski franjevci : Pokušaj reformiranja bosanskih franjevac. *Istorijski zbornik / Institut za istoriju Banja Luka*, 5, 1984, str. 169–182.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Urbarji in registri urbarskega davka v fondu Vicedomski urad za Kranjsko – oddelek Kameralne zadeve : 1436(1460)–1729*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2007.

S U M M A R Y

The Monastery of Virgin Mary de Insula prope Metlicam: addressing the problem of the arrival of the Franciscans in White Carniola

Although the short-lived settlement of White Carniola by the Observant Friars Minor (Franciscans) is included in major histories of the orders in Slovenia and Croatia, it has never been given serious attention by the historical profession. Therefore, the reasons that had led to the arrival of the members of the Bosnian Vicariate in Inner Austrian provinces are yet to be elucidated. Most authors only mention Turkish violence perpetrated in Bosnia and neighbouring provinces, without furnishing an adequate answer as to why the settlement took place precisely in 1466 or perhaps a year before that and what had led to the decision to cross the border between the Hungarian-Croatian Kingdom and the Holy Roman Empire instead of settling the nearby Slavonia or Dalmatia. A significant number of

published modern sources, most of which were the basis for some previous studies on the conditions within the Order of Friars Minor in the Western Balkans in the 15th century, show that in the first quarter of the 15th century the Vicariate of Bosnia incorporated observant monasteries between the Drava and the Adriatic. A growing number of monasteries that joined the observant reform, however, encouraged the formulation of autonomous observant vicariates in Hungary, Venetian Dalmatia and the territory of the Republic of Dubrovnik, which received crucial support from the political authorities of these states. In this connection, there are known cases of the expulsion of Bosnian Friars from the territory of the Venetian Republic. The unique case of Bosnian Observants settling in White Carniola, however, may be explained by the fact that Observants in Inner Austrian provinces were under the jurisdiction of the Observant Vicar of the Austrian Province for all Observants in Inner Austrian provinces, testifying to which are also the incorporation of the monastery in Novo mesto (founded in 1470) into the Austrian Vicariate and the permission which Pope Sixtus IV (1473) granted to Bosnian vicars to expand to the territory between the Sava and Drava rivers.

Apart from references to the Gradac Monastery contained in written sources, some studies on the Friars Minor settlement in White Carniola also mention the Monastery of Tri Fare [Three Parishes]. However, the study of modern sources and historical chronicles of the monastery in Novo mesto from the beginning of the second half of the 18th century showed that the *Monasterium ad Insulam prope Metlicam* was erroneously included in the complex of Tri Fare in Rosalnice due to its place name dating back to the 18th century and due to the failure to consider modern sources that place the church of the Gradac Monastery *in insula penes Castrum Gretz* in the parish of Podzemelj. Testifying to the fact that this is the Church of the Mother of Sorrows at the confluence of the Lahinja and Krupa rivers in Klošter near Gradac are the preserved architectural elements and documents kept by the Novo Mesto Department of the Institute for the Protection of Cultural Heritage of the Republic of Slovenia.